

MILOŠ KOVAČEVIĆ, SARAJEVO

KONCESIVNOST KAO POSLJEDICA NEGACIJE
KAUZALNOSTI

1. Tvrdnja da su koncesivnost i kauzalnost međusobno povezane kategorije danas će rijetko kome, ako ikome, zazvučati novom. Jer prevladalo je mišljenje da se koncesivna semantika detaljnije i ne može opisati bez njenog promatranja u suodnosu s kauzalnom, mada se bar na jezičkom planu s obzirom na semantičku vrijednost koncesivnih i kauzalnih formi te kategorije čine gotovo inkompatibilnim. Njihova je misaona podloga, međutim, zajednička, tako da različitost izražajnih sredstava koncesivnosti i kauzalnosti odvrća pozornost od njihove misaone srodnosti (i podudarnosti nerijetko). A na kauzalnost kao misaonu podlogu koncesivnosti u serbokroatistici je prvi (koliko nam je poznato) skrenuo pažnju Petar Guberina.¹ Njegove analize — nerijetko teško podvodljive pod prioritarno lingvističke zbog zapostavljanja strukturnog na račun misaonog plana analize — pokazale su se više nego uspješnim u objašnjenju suštine koncesivne semantike.

Kasniji su istraživači ili direktno prihvatili i dopunjavali Guberinino mišljenje,² ili su pak s drugačijih polazišta dolazili do veoma srodnih (ako ne i podudarnih) zaključaka u pogledu suodnosa kauzalne i koncesivne kategorije.³

1.1. Veza koncesivnosti i kauzalnosti po pravilu je potvrđivana analizom semantike složenih rečenica s koncesivnom zavisnom klauzom. Do suštine koncesivnosti dolazilo se promatranjem koncesivnog kao podvrste kauzalnog odnosa, tj. promatranjem koncesivne kao kauzalne, a osnovne kao konsekvativne klauze. Promatrane u takvom suodnosu, klauze pokazuju kauzalnu neusaglašenost s obzirom na ono što nudi eksplicirani jezički materijal: jer se sadržaj osnovne ne može smatrati posljedicom onoga što je obilježeno koncesivnom klauzom. On je obrnut od onoga što se uobičajeno očekuje pri (ne)realizaciji sadržaja koncesivne klauze. Tako sam suodnos sadržaja dviju klauza pokazuje da sadržaj zavisne nije uzrok sadržaju osnovne — jer se uzrok može smatrati uzrokom samo kad proizvodi posljedicu — niti je sadržaj osnovne posljedica uzroka navedenog u zavisnoj klauzi, jer se posljedica pre-

¹ P. Guberina, *Povezanost jezičnih elemenata*, Matica hrvatska, Zagreb, 1952, 291—295.

² A. Prošli, *Dopusne rečenice (o prividnosti razbijene subordinacije)*, *Suvremena lingvistika* 12, Zagreb, 1975, 21—25.

³ V. npr. J. Silić, *Kontekstualna uključenost složene rečenice (implicitne strukture)*, *Filologija* 8, Zagreb, 1978, 273—282; K. Milošević, *Sintaksički postupci za iskazivanje koncesivnih relacija u složenoj rečenici u srpskohrvatskom jeziku i semantička struktura koja se pri tom ostvaruje*, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 15/1, MSC, Beograd, 1986, 33—47 (posebno str. 34).

poznaje kao takva samo u prisustvu (djelujućeg) uzroka. Zato je obilježenô u zavisnoj klauzi prepreka realizaciji onog u osnovnoj, ali »premoštena« prepreka, prepreka koja ne sprečava realizaciju. *Ne sprečava, ali i ne uslovljava*. I upravo u tom nedjelovanju prepreke leži klica kauzalne usaglašenosti sadržaja iznesenog cjelinom složene rečenice. Suština suodnosa koncesivnosti i kauzalnosti iscrpljuje se odgovorom na pitanje šta uslovljava realizaciju posljedice istovremeno sprečavajući djelovanje u koncesivnoj klauzi ekspliciranog uzroka?

Promatranje sadržaja osnovne klauze kao posljedice a sadržaja koncesivne kao uzroka pokazuje da su na jezičkom planu u suodnos dovedeni *posljedica bez svog uzroka i uzrok bez svoje posljedice*. Budući realizovana, data posljedica u stvarnosti, međutim, mora imati i svoj uzrok. On nije jezički ekspliciran, ali se nužno podrazumijeva kao *imanentan*, obavezno prisutan, uvijek jačeg intenziteta od ekspliciranog,⁴ pa zbog toga uslovljava realizaciju posljedice ujedno sprečavajući djelovanje jezički ekspliciranog a s posljedicom logički neusaglašenog uzroka. Taj jezički neeksplicirani, *imanentni uzrok* omogućuje podvođenje koncesivne pod kauzalnu vezu, odnosno pokazuje da je kauzalnost nisaona podloga formiranja kategorije koncesivnosti. Tako su sadržaji složene rečenice s koncesivnom klauzom samo prividno logički neusaglašeni, jer su navedenim jezičkim materijalom svedeni na odnos *oponentnog* uzroka, čije djelovanje potire *imanentni* (u jezičkom materijalu neeksplicirani) uzrok, i posljedice uslovljene imanentnim uzrokom. To ujedno pokazuje da je kauzalni lanac u eksplicitno navedenom jezičkom materijalu nužno *redukovan*: iz komunikativnih i/ili stilskih razloga (jer je komunikativna vrijednost posljedice mnogo veća kad je ona data u prisustvu oponentnog/sprečavajućeg nego kad bi bila data u suodnosu sa djelujućim uzrokom). Do logičke usaglašenosti logički neusaglašenih sadržaja osnovne i zavisne klauze dovodi semantika koncesivnih veznika. Oni su usaglašivači logički neusaglašenih sadržaja, i svojom semantikom impliciraju prisustvo neekspliciranog imanentnog uzroka, ujedno ukazujući na nepotpunost kauzalnog lanca što ga podrazumijevaju navedeni sadržaji.

2. Rečenice s dopusnim zavisnim klauzama, iako logički najpogodnije za analizu suodnosa jezičkih kategorija koncesivnosti i kauzalnosti, nisu i najjasniji formalni pokazatelj (indikator) te povezanosti. Na planu jezičkih formi između složenih rečenica s kauzalnom i onih s koncesivnom zavisnom klauzom nema dodirnih tačaka: ove dvije kategorije nemaju nijednog za-

⁴ Up.: »...posljedica ima svoj uzrok, ali jer u jeziku, još više nego u životu, očitujemo jednu manifestaciju po jednu, izraz može predstavljati stanovitu posljedicu, koju je proizveo neizražen ili neopažen uzrok, dok je izražena ili opažena stvarnost, manifestacija, bila u datom slučaju neuspješnija od neopaženih ili neizrečenih uzroka«. (P. Guberina, *nav. djelo*, 293), ili: »...pored jednog jasnog iskaza, razbijenog (odnos uzroka i posljedice) imat ćemo i jedan drugi koji čak može biti i nevidljiv, neizrečen, neiskazan u jezičnoj strukturi, ali prisutan (ako ne u kontekstu, onda svakako na nivou misli). I dalje, a to je najvažnije, on nikada nije slabiji, — taj je izraz uvijek *uzrok*, nazovimo ga *imanentan uzrok*, jer je na posljedicu djelovao tako da je već a priori odredio njezin odnos prema uzroku koji je uvijek izrečen u dopusnoj rečenici i u odnosu na koji i zbog kojega se čini da je posljedica nešto što ne odgovara logičkom raspletu«. (A. Prosoli, *nav. djelo*, 22).

jedničkog vezivnog sredstva. Ako znamo da su složene rečenice subordinacijskog tipa najmlađe jezičke strukture u razvoju sintaksičkih konstrukcija, da one po pravilu predstavljaju (jezički odražavaju) kategorije u najčistijem vidu, i ako uz to znamo da je osnovna zakonitost jezika da pri formiranju novih kategorija ide od prostijih ka složenijim ne stvarajući odmah i posebna (specifična, samosvojna) jezička sredstva za novu kategoriju nego iskorištavajući jezička sredstva postojećih kategorija za izražavanje novih složenijih značenja,⁵ — onda se za vezu kauzalnosti i koncesivnosti mora pretpostaviti i stadij »iskorištavanja« kauzalnih jedinica za obilježavanje koncesivnosti, pošto je koncesivnost složenija kategorija nastala na temelju kategorije kauzalnosti. Složenija zbog toga što na logičko-semantičkom planu predstavlja sintezu dviju komponenata: značenja kauzalne uslovljenosti (imanentni odnos) i značenja suprotnosti (suodnos jezički ekspliciranih sadržaja). Kategorija koncesivnosti i jeste rezultat te sinteze.⁶

Pošto se »stari« načini izražavanja ne gube nastankom novih (preciznijih) nego u jeziku žive simultano, lako je pretpostaviti da i u savremenom jeziku mora biti bar ostataka tih načina izražavanja⁷ s početka jezičkog formiranja kategorije koncesivnosti preko kategorije kauzalnosti (tj. upotrebe kauzalnih sredstava za izražavanje koncesivne semantike).

Upotrebu kauzalnih konstrukcija u koncesivnoj funkciji omogućavaju samo oni specifični konteksti koji su kauzalnu vezu »djelujući uzrok-posljedica« mogli prevoditi u vezu »nedjelujući uzrok-posljedica«. Iz toga se već sam po sebi nameće zaključak da je »prevođenju« kauzalnih u semantički koncesivne konstrukcije najviše na jezičkosemantičkom planu mogla doprinijeti *negacija*. Jer, s obzirom na eksplicirani jezički materijal, koncesivnost je uvijek *negacija kauzalnosti*: negira se djelotvornost ekspliciranog uzroka, a samim tim i kauzalna međuoslovljenost eksplicitno navedenih sadržaja.

2.1. Navedene nas (hipo)teze navode na put razmatranja uloge negacije u predstavljanju koncesivnosti primarno kauzalnim formama konstrukcija, što je vjerovatno početni stadij formiranja jezičke kategorije koncesivnosti na osnovu jezičke kategorije kauzalnosti, odnosno faza kad se koncesivno značenje izražavalo uzročnim formama uz obilat i presudnu ulogu negacije u tekstu. A kategorija koncesivnosti, kako je to i Petar Guberina uočio,⁸ upravo i počiva na negaciji.

Navedenu ćemo (hipo)tezu pokušati dokazati analizom dva tipa sintagmi u kojima kauzalne forme uz pomoć negacije dobijaju koncesivnu semantičku vrijednost. Analizi podvrgavamo glagolsko-priloške sintagme s negiranim priložima »namjere« i »htjenja« (nenamjerno, nehotično, nehotice +

⁵ V. npr. E. Kasirer, *Filozofija simboličkih oblika. I Jezik*, Književna zajednica Novog Sada/Dnevnik, Novi Sad, 1985, 147—148; Ž. Munen, *Lingvistika i filozofija*, BIGZ, Beograd, 1981, 166—167.

⁶ M. V. Ljapon, *Struktura otnošenija i situativnye uslovia ego realizacii v složnom predloženi*, u zb. *Russkij jazyk. Tekst kak celoe i komponenty teksta*, Nauka, Moskva, 1982, str. 70.

⁷ »... jezik (je) popločan lingvističkim fosilima, to jest tragovima verbalizacije prakti koje prethode onoj koju izražava savremeni jezik«. — Ž. Munen, *nav. djelo*, 166.

⁸ »Ima izražajnih sistema, koji počivaju na negaciji. Sve tzv. dopusne rečenice počivaju na suprotnosti: afirmacija-negacija«. — P. Guberina, *nav. djelo*, 236.

+ glagol akcije) i padežne sintagme sa značenjem negirane »satisfakcije« (verbalne, pravne i sl., kao npr.: On nije kažnjen za *ubistvo/zbog ubistva*). Izbor navedenih tipova sintagmi za analizu uloge negacije u obilježavanju koncesivnih značenja uzročnim formama nije slučajajan. Prvo, svođenje analize na njih ne znači da osim njih ne postoje i drugi tipovi uzročnih konstrukcija kojima negacija »zadaje« koncesivnu semantiku, i drugo, nenegirane, navedene su konstrukcije uzročne po sebi pa je njihovo negiranje najbolji pokazatelj »semantičke pretvorbe« kauzalnosti u koncesivnost. I iz još jednog, od navedenih nimalo nebitnijeg, razloga: u navedenim sintagmama negativni eksponent »ne« ima različit jezički status i različitu perspektivizaciju. U priloškim sintagmama »ne« najčešće ima status morfema i negira uzročni konstituent, a u padežnim ima status lekseme i negira posljedični konstituent kauzalne veze, tako da su navedenim izborom sintagmi zastupljene obje perspektivizacije negacije, s istim efektom: prevođenjem kauzalne u koncesivnu semantiku.

2.1.1. Prvi tip uzročnih sintagmi na kojima ispituje uticaj negacije potpada pod uzročne sintagme sa značenjem *voljnog efektor*.⁹ To su sintagme u kojima su efektor i efekat uvijek u sferi istog lica, s tim da je efektor *voljna odluka* predstavljena kroz volju, htjenje ili namjeru lica a efekat voljna, svjesna akcija tog lica. *Voljni efektor* može jezički biti izražen i prilozima i određenim padežnim i prijedložko-padežnim formama. Nas ovdje interesuju samo prilozima, i to ne svi iz ovog uzročnog mikropolja jer svi nisu podjednako podložni *negaciji prefiksacijom*,¹⁰ nego oni osnovni: NAMJERNO, HOTIMIČNO ili HOTIMICE. Poslužimo li se Lajbnicovim određenjima, možemo reći da se u navedenim prilozima sjedinjuje značenje *volje* kao »moć(i) da počnemo ili ne, da nastavimo ili završimo različite delatnosti duše ili kretanja tela« i *htjenja* kao »aktualno(g) ispoljavanj(a) ove moći«. ¹¹ Negacijom efektor (obilježena prilogom) navedenih sintagmi — pri čemu se ona realizuje kao negacija prefiksacijom — navedena se »moć« i njeno »aktualno ispoljavanje« odriču kao predodređivači odnosno izazivači akcije obilježene glagolom:

- (1) On ju je *namjerno* uvrijedio.
On ju je *nehotice/nehotično* uvrijedio.
On je to *nenamjerno* uradio.
On je to *nehotice/nehotično* uradio.

Prefigiranje negativnim eksponentom »razara« kauzalnu uslovljenost *volje/htjenja* i posljedice obilježene glagolom. Jasno je da se sadržaj obilježen prilogom ne može smatrati uzrokom realizacije glagolom obilježene radnje, pa se isključuje mogućnost (1a) uzročne interpretacije negiranog priloga transformacijom navedenog priloga u uzročnu zavisnu klauzu:

⁹ O semantičkoj i sintaksičkoj strukturi mikropolja *voljnog efektor* govori se opširno u M. Kovačević, *Uzročna semantičko polje*, Svjetlost, Sarajevo, 1988, t. 100—102.

¹⁰ To se odnosi na složeničke priloge *volje* (tipa svojevoljno, dobrovoljno, samovoljno) koji su kvalitativno-uzročni (v. M. Kovačević, *nav. djelo*, t. 102).

¹¹ G. V. Lajbnić, *Novi ogledi o ljudskom razumu*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1986, 132.

(1a) *On ju je uvrijedio *jer nije imao namjeru/nije htio*.

*On je to uradio *jer nije imao namjeru/nije htio*.

Negacijom se, dakle, odriče kauzalna povezanost sadržaja priloga i glagola. Drugačije rečeno, negacijom se odriče volja/htjenje kao uzrok, tako da negiranjem ona (tj. volja) dobija ulogu nedjelujućeg uzroka koji doveden u suodnos s realizovanom (afirmativnom) posljedicom implicira postojanje imanentnog uzroka kao efektora posljedice obilježene glagolom. Iz tih razloga odnos »odrečenog« uzroka i realizovane posljedice na semantičkom planu prerasta u odnos koncesivnosti, što potvrđuje i transformacija (1b) priloga u koncesivnu klauzu kao potpun semantički ekvivalent:

(1b) On ju je uvrijedio *iako (to) nije htio/namjeravao*.

On je to uradio *mada (to) nije htio/namjeravao*.

Koncesivni odnos nužna je posljedica suodnosa efekta i ne-njegovog »suprotstavljajućeg« efektor, a neuzročnost priloga posljedica je njegove negiranosti. Tako negacija isključenjem kauzalne predodređuje koncesivnu vezu sadržaja priloga i glagola u navedenom (1) tipu sintagme. Ostaje otvorenim samo pitanje svrsishodnosti navođenja *volje* kao nedjelujućeg uzroka. Razlog je, vjerovatno, *nespoznatost imanentnog uzroka* kao efektor date posljedice, pa se u nemogućnosti njegovog ekspliciranja samo isključuje mogućnost svođenja date posljedice na volju kao efektor. Navedene sintagme, dakle, u stvarnosti počivaju na kauzalnoj vezi imanentnog (ali po pravilu licu nepoznatog) uzroka i date posljedice. Navođenje *volje kao neuzroka*, logički rečeno, isključuje njihovo podvođenje pod odnos nužnosti i podvodi ih pod odnos *slučajnosti*. Dok je, logički i filozofski posmatrano, slučajnost samo podvrsta nužnosti jer je »izraz kolizije između ljudskog iščekivanja i ostvarenja«¹² podrazumijevajući »da se objektivni tok ne odvija kako se predviđalo i očekivalo«¹³ — ona na jezičkom planu, promatrana kroz forme jezičke negacije volje kao efektor, predstavlja koncesivnost, jer je u osnovi koncesivne semantike upravo »kolizija između iščekivanja i ostvarenja«. Tako se logički shvaćena slučajnost na jezičkom planu pokazuje koncesivnošću. Iz aspekta jezičkih kategorija prisustvo i odsustvo negacije u navedenim sintagmama pokazuje se regulatorom njihovog semantičkog »čitanja« kao koncesivnih ili kauzalnih.

Pošto se »ne« ne javlja jedinim negativnim prefiksom, može se pretpostaviti da se negiranje prefiguriranjem ne ostvaruje samo u navedenom tipu priloških sintagmi. Semantički su srodne navedenim i sintagme (2) s prilogom *bezrazložno* (dakle s prilogom u kojem ulogu negacije ima prefiks *bez-*) čiji afirmativni ekvivalent nije prilog *razložno* (jer on ima kvalitativno načinsko značenje), nego padežni iskaz s *razlogom*:

(2) On je *bezrazložno* (← *iako nije imao razloga*) pobjegao.¹⁴

¹² I. Foht, *Mogućnost, nužnost, slučajnost, stvarnost*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1961, 33.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Interesantno je da se u *Priručnoj gramatici hrvatskoga književnog jezika* (Školska knjiga, Zagreb, 1979, str. 138) u uzročne ubraja i ovaj prilog, za što se navodi potvrda: Jučer se *bezrazložno* naljutio. Supstitucijom značenja priloga zavisnom klauzom, jasno je da je u pitanju koncesivna a ne uzročna semantika datog priloga u navedenom primjeru.

Taj se prilog u nenegiranoj formi (kao priloški izraz *s razlogom*) takođe može podvesti pod priloge voljne efektore jer mu je osnovno značenje »svje-sna kontrola nad akcijom« pod koje je supsumirano značenje voljnog efek-tora. Prilogu *bezrazložno* potpuni je semantički ekvivalent padežni izraz *bez razloga*:

(2a) On je *bez razloga* (← *iako nije imao razloga*) pobjegao.

Ovaj prilog i padežni izraz uz koncesivno uvijek imaju i značenje reče-ničnog priloga »dodatnog komentara«. ¹⁵ Ovi više od prethodnih, mada bi se i oni (1) tako mogli interpretirati, što nije ni čudo jer su ta značenja kom-patibilna:

(2b) On je pobjegao, *što je bilo bezrazložno*.

2.1.2. Negacijom posljedice, tj. glagola, u navedenim (1) sintagmama po pravilu se ne gubi kauzalno značenje. Negacija posljedice u tim sintagma-ma naime ne utiče na semantiku sintagme, jer i nerealizovanost isto kao i realizovanost čega može biti posljedica voljne odluke. Tako se u sintagma-ma voljnog efektoru samo negiranjem voljne odluke, negiranjem voljnog či-na ukida kauzalna i nameće koncesivna semantička interpretacija. Moguć-nosti koncesivne interpretacije u takvim slučajevima po pravilu su vezane za postpoziciju priloga u odnosu na glagol.

Up.

(3) On to *namjerno* nije uradio (← *jer je tako naumio/odlučio*).

(3a) On to nije uradio *namjerno* (= on je to uradio ali nije imao namjeru da to uradi, dakle: uradio je to iako nije imao namjeru).

U primjerima tipa (3a) gotovo se nameće »nego« — nastavak rečenice ko-jim će se obilježiti uzrok realizacije radnje predikata. Tako negacija nema apsolutnog djelovanja nego ulogu polunegacije: ona negira posljedicu samo s obzirom na namjeru kao uzrok, ali ne i s obzirom na »nego« — uzrok:

(3b) On to *nije uradio namjerno nego pod pritiskom policije*.

U ovim i ovakvim slučajevima (3a i 3b) negacija ne prevodi uzročnu u koncesivnu semantiku. Koncesivnost nije kao u (1) i (2) eksplicitno nagla-šena nego tek implicirana u međuodnosu što ga podrazumijeva formalno negiran a logički afirmativan glagol u funkciji posljedice. Čim negacija poslje-dice podrazumijeva i navođenje djelujućeg uzroka uz nedjelujući, u pitanju je zapravo pseudonegacija (negacija samo s obzirom na jedan, ali ne i s ob-zirom na drugi eksplicirani uzrok) čime ona postaje nesvodljiva na katego-riju slučajnosti (koja isključuje poznatost uzroka), a samim tim negacija pre-staje biti direktan »prevodilac« kauzalne u koncesivnu semantiku uzročne forme.

2.1.3. Isto kao i u glagolsko-priloškim sintagmama u kojima je prefiksa-cija voljnog efektoru negacijom verifikator koncesivne semantičke vrijedno-sti sintagme, i u padežnim sintagmama s opštim značenjem *satisfaktivnosti* (lične ili društvene, verbalne ili konkretne) negacija je verifikator koncesiv-ne semantike uzročne forme, samo što je ovdje negacija leksičkog tipa i što se odnosi ne na uzročni nego na posljedični konstituent kauzalne veze.

¹⁵ O rečeničnim priložima »dodatnog komentara« v. kod M. Ivić, *O srpsko-hrvatskim rečeničnim priložima*. Južnoslovenski filolog XXXIV, Beograd, 1978, 1—16 (posebno str. 9).

(4) On nije kažnjen zbog ubistva/za ubistvo (← iako je ubio).

Ona nam nije zahvalila za pomoć/na pomoći (← iako smo joj pomogli).
Učiteljica ga nije kritikovala za neurednost/zbog neurednosti (← iako je bio neuredan).

Ovakva interpretacija moguća je samo u slučajevima u kojima je uz negirani satisfaktiv naveden jedan uzrok i kad se podrazumijeva jasna faktivnost realizacije onoga što je obilježeno padežnom uzročnom formom sintagme. Tada se ostvaruje logička neusaglašenost realizovanog uzroka i ne-realizovane posljedice, pa uzročna forma u takvom kontekstu dobija koncesivnu semantičku vrijednost. Ukoliko nisu ispunjeni dati uslovi, negacija se može odnositi i na uzrok i na posljedicu (dakle zahvatati i nadređeni i podređeni član sintagme), pa sintagma ostaje s kauzalnim značenjem jer su sad logički usaglašeni uzrok i posljedica (pošto su oba konstituenta zahvaćena negacijom):

(4a) On nije kažnjen zbog ubistva (← jer nije ubio).

Ako pak negacija posljedice ima ulogu pseudonegacije kao u (3a/b), kao npr:

(4b) On nije kažnjen za ubistvo nego za krađu.

ostvaruje se suodnos ekspliciranih djelujućeg i nedjelujućeg uzroka, pa sintagma ima primarno uzročno značenje, dok implicitnost koncesivnog ovisi o tome da li je ili nije realizovan i uzrok prije »nego«-uzroka (tj. nedjelujući uzrok). Negacija se tu zapravo svodi samo na negaciju prvog uzroka i njegovog suodnosa prema datoj posljedici, pa su navedene (4b) konstrukcije supstituentne konstrukcijama s negacijom prvog uzroka uz afirmaciju drugog uzroka i posljedice:

(4c) On je kažnjen ne za ubistvo nego za krađu.

U pitanju je dakle uloga negacije u kontekstima suprotnosti,¹⁶ koji se mogu realizovati i negacijom uzročnog i negacijom posljedičnog konstituenta, s tim da se negacijom posljedice taj odnos semantički usložnjava, što prati i specifična intonacija.

2.2. Provedena analiza — čiji je cilj bio da pokaže kolika je i kakva uloga negacije u prihvatanju uzročnih jezičkih formi u koncesivnom značenju — pokazala je da negacija kako slobodna (leksičko-sintaksička) tako i vezana (morfemsko-leksička) može biti predodređivačem koncesivne semantičke vrijednosti primarno uzročne forme sintagme. To ujedno pokazuje da morfem-negator ne završava sa svojim uticajem na nivou prve integrantske jedinice (lekseme), nego da može imati (i ima) itekakvog uticaja i na semantiku sintaksičkih struktura (u našem slučaju sintagmi). Tako se u polje sintaksičke analize nerijetko mora uključivati i područje morfema (područje hiposintakse).¹⁷

Budući temeljena samo na dva morfološko-sintaksička tipa sintagmi, analiza ne može pretendovati na neke opštije zaključke što se tiče (ne)regularnosti odnosa koncesivnosti i kauzalnosti proisteklog kroz suodnos negira-

¹⁶ O negaciji u neutralnim i kontekstima suprotnosti govori I. M. Boguslavskij, *Issledovanija po sintaksičkoj semantiki*, Nauka, Moskva, 1985, 39—83.

¹⁷ O značaju morfemske za sintaksičkosemantičku analizu v. u M. Kovačević, *Prefiksacija i njen uticaj na formu i semantiku sintagme*, Naučni sastanak slavista u Vukove dane 16/1, MSC, Beograd, 1987, 119—129. i tamo navedenoj literaturi.

nih i afirmativnih struktura. Ali analiza zato sama od sebe nameće zaključak o kauzalnom osnovu jezičke koncesivnosti ne samo na logičko-semantičkom nego i na formalnojezičkom planu, pri čemu se kauzalnost u kojoj je i pripremljena koncesivnost pokazuje manje složenom kategorijom od koncesivnosti.

Negacijom predodređena koncesivna semantika uzročnih formi sintagme tako potvrđuje opštu zakonitost jezika, kako u pogledu puta formiranja složenijih preko prostijih kategorija, tako i o »pripremi« ovih prvih u drugim. Jer u početku jezičkog formiranja određene kategorije jezik se u pogledu njenog izražavanja nužno oslanja na već formirana jezička sredstva jezički »ustoličeni« kategorija u specifičnim kontekstima. Tek kad konteksti postanu nedovoljno diferencijalno obilježje nove i stare kategorije, jezik poseže za tvorbom novih specifičnih sredstava, što novu kategoriju i na formalnom planu jasno diferencira od kategorije (ili češće kategorija) u kojoj (kojim) je pripremljena.

Mislimo da se i koncesivnost, prije nego su formirana specifična jezička sredstva i izražavanja na nivou hipotakse (a to su mahom složeni veznici i sekundarni prijedlozi i prijedložki izrazi), koristila prioritarno kauzalnim formama čiju je kauzalnu semantiku »osporavao« kontekst prvenstveno posredstvom negacije. Tako je kauzalnost bila ne samo misaona nego i formalnosintaksička podloga kategoriji koncesivnosti. Na to ukazuju upravo primjeri u kojima samo prisustvo ili odsustvo negacije predodređuje koncesivnu ili kauzalnu semantiku sintaksičke konstrukcije.

Zusammenfassung

KONZESSIVITÄT ALS FOLGE VON NEGATION DER KAUSALITÄT

Der Autor erörtert die semantische Korrelation von Kategorien der Kausalität und Konzessivität in der Sprache, indem er die besondere Aufmerksamkeit jener Konstruktionen widmet, welche allein die An- oder Abwesenheit der morphematisch oder lexematisch ausgedrückten Negation die konzessive oder die kausale semantische Interpretation festlegt. Die größte Aufmerksamkeit wird der Analyse von Syntagmen mit negierten Adverbien des »Willens« oder »Wollens« vom Typ: UNWILLKÜRLICH, UNABSICHTLICH gewidmet. Der Autor behauptet, daß diesen Syntagmen die Negation eine konzessive Bedeutung festlegt (z.B. On je to nenamjerno/nehotično uradio → On je to uradio iako nije htio/namjeravao.) Der Autor ist der Meinung, daß solche Syntagmen ein Reflex der logischen Kategorie Zufälligkeit eine Unterart der kausalen Bindung ist, kommt die Zufälligkeit auf dem sprachlichen Niveau nicht in der kausalen, sondern in der konzessiven Kategorie vor. All das weist darauf hin, daß die Basis der Konzessivität sowohl auf dem logischen als auch auf dem sprachlichen Niveau die Kategorie der Kausalität sein könnte. Das erste Stadium der Umwandlung von Kausalität zu Konzessivität, führt wahrscheinlich auf die Negation der kausalen Konstruktionen zurück, die dadurch einen konzessiven semantischen Wert erhalten.